

İlhamə HÜSEYNOVA
AMEA Fəlsəfə İnstitutu
“İnformasiya cəmiyyətinin fəlsəfi
problemləri” şöbəsinin elmi işçisi

MÜASİR CƏMIYYƏTDƏ İNFORMASIYA MƏDƏNİYYƏTİ

Ötən əsrin əvvəllərində elm və texnika sahəsində edilən kəşflər dünyanın dərk olunmasında, yenidən qurulmasında, istehsal və həyatın maddi bazasının əsaslı dəyişdirilməsi və təkmilləşdirilməsində yeni dövrə keçidi zəruriləşdirdi. Dəqiq və təbiət elmləri sahəsində böyük kəşflər, maye yanacaq, radio dalğaları, rentgen şüalarının alınması və istifadə edilməsi, elmi-texniki yaradıcılıq, maddi istehsalın və məişət sahəsinin elektron avtomatlaşdırılması, elmi-texniki inqilabın (ETİ) uğurlarının geniş tətbiqi nəticəsində qazanılan uğurlar istehsalda ciddi elmi-texniki inqilaba imkan yaratdı.

İnformasiya cəmiyyəti də texnogen sivilizasiyanın inkişafının müəyyən mərhələlərindən biridir və bu anlayışa texnoloji nöqtəyi nəzərdən yanaşsaq görərik ki, burada kompüterlərdən və şəbəkələrdən, xüsusən də internetdən istifadə etməklə informasiyanın toplanması, saxlanması, emalı, ötürülməsi və digər mühüm funksiyalar həyata keçirilir.

İnformasiya cəmiyyəti insanların fərdi biliklərinin ictimailəşməsi, sosiallaşması, virtuallaşması və kollektiv zəkanın formalaşması üçün fəvqəl imkanlara malik vasitədir və bu prosesin sonu yoxdur. Bu cəmiyyət formalaşdıqca, insanların informasiya tələbatları məkandan və zamandan asılı olmadan ödənildikcə, sənaye cəmiyyətində əhaliyə informasiya xidmətləri göstərən qurumlar – kinoteatrlar, kitab mağazaları, kitabxanalar və s. tədricən aradan qalxır, insanların informasiya azadlığı, yəni heç bir maneə olmadan onlara lazım olan informasiyalara çıxışı təmin olunur, digər tərəfdən, onlar düşündüklərini asanlıqla ictimailəşdirmək və başqaları ilə bölüşmək imkanları əldə edilir.¹

¹ Əliquliyev R. İnformasiya müharibəsi bəşər tarixinin 7-ci nəsil müharibəsidir. “Paritet” qəzeti, 05.06.2008.

Cəmiyyətin informasiyalaşması, açıq cəmiyyətin qurulmasına gətirib çıxarır ki, burada şəffaflıq, ədalətlik, açıqlıq, fərqli fikirlərə hörmət prinsipləri əsas meyar hesab olunur. İnformasiya cəmiyyətinin formalaşması mərhələli prosesdir. İnformasiya cəmiyyətinin elmi-nəzəri əsaslarının tədqiq edilməsi, dayanıqlılığı, etibarlı və təhlükəsiz olması şəffaflıq, açıqlıq və dəqiqlik prinsiplərinə söykənir. İnformasiya cəmiyyətində insan-cəmiyyət münasibətlərinin tənzimlənməsi prioritet məsələlərdən biridir.

Bu ideologiya artıq 50 ildən çoxdur ki, elmi-nəzəri tədqiqat obyektinə çevrilir. İdeologiyanın formalaşmasında müstəsna rolunu oynayan E.Toffler, D.Bell, M.Kastels və digər məşhur alim-sosioloqlar, filosoflar, politoloqlar, iqtisadçılar bəşər tarixinin bu yeni keyfiyyət mərhələsinə müxtəlif aspektlərdən yanaşaraq, onun tərifini verməyə çalışıblar. Məhz buna görə də, informasiya cəmiyyəti ideologiyasına dair müxtəlif sosial-fəlsəfi, iqtisadi, texnoloji və s. yanaşmalar mövcuddur. Bu ideologiyaya, yəni informasiya cəmiyyəti ideologiyasına diqqət ötən əsrin altmışıncı illərindən etibarən yaranıb. Bu cəmiyyətin formalaşması istiqamətində əsas elmi araşdırmalar və müvafiq işlər ABŞ, Yaponiya və digər inkişaf etmiş ölkələrdə başlanılıb.

Yapon alimləri dələ hesab edirlər ki, informasiya cəmiyyətində kompyuterləşdirmə prosesi insanlara lazımlı informasiya mənbələrini əldə etməyə imkan yaradacaq, sosial və istehsalat sahəsində informasiya emalının avtomatlaşdırılmasının yüksək səviyyəsini təmin edəcək. Belə ki, cəmiyyətin hərəkətverici qüvvəsi maddi məhsul istehsalı deyil, informasiya istehsalı olmalıdır. İnformasiya cəmiyyətində təkə istehsalat deyil, bütün həyat tərzini dəyişəcək. Bütün məqsədlərin məhsul istehsalı və tələbatına yönəldiyi sənaye cəmiyyəti ilə müqayisədə informasiya cəmiyyətində ağıl, idrak və bilik tələb və emal olunur ki, bu da cəmiyyətdə əqli əməyin və fəaliyyətin payını yüksəldəcək, burada insanlardan yaradıcılıq qabiliyyəti tələb olunacaq, biliyə ehtiyac artacaq. Biliyə olan tələbat insanın fiziki-bioloji tələbatlarından heç də az əhəmiyyətli deyil. Bütün bəşər tarixi biliyin əldə edilməsi, inkişafı, genişləndirilməsi və dəqiqləşdirilməsi prosesi kimi təsvir edilə bilər: daş alətlərin emal texnologiyası və odun əldə edilməsindən tutmuş kompü-

ter şəbəkələrində informasiyanın istifadəsinə qədər. İnformasiya cəmiyyətində biliyin dəyəri və onların əldə edilmə üsulları daima artır: dünyada hər gün minlərlə yeni kitab yazılır, rəqamsallaşdırılmış informasiyaların həcmi isə artıq terabaytlarla ölçülür. Belə bir şəraitdə idrak problemləri xüsusi aktualıq kəsb edir.¹

Cəmiyyətin inkişafında əsas faktorlardan biri də informasiya mədəniyyətidir. İnformasiya mədəniyyəti cəmiyyətin əsas dayaqlarından biri olmaqla yanaşı, ümumi mədəniyyətin bir hissəsidir. Mədəniyyət – bəşəri dəyərlərə uyğun olaraq seçilən müəyyən bir ahəng yarıdan məqsədə doğru, öz mühitində ahəng yaratmaqla təzahür edən fəaliyyət tərzidir.²

Bəşər tarixində elə bir dövr olmamışdır ki, mədəniyyət məsələləri orada öz əksini tapmasın. Çünki, mədəniyyət kainatda insanın yaranması ilə bir zamanda meydana gəlmişdir. İbtidai insanın hər hansı yeni bir xüsusiyyət qazanması mədəniyyətə doğru irəliləyiş olmuşdur. Dəyişən hər bir əsr insanların şüur və fəaliyyətində dəyişikliklər yaratdıqca onların maddi həyat tərzində də dəyişmiş, dünyagörüşləri, həyata baxışları dövrün tələbinə uyğun şəkildə inkişaf etmişdir. Söz yox ki, insanların tarixi inkişafı ilə cəmiyyətdə yaranan dəyişikliklər mədəniyyətdə də öz ifadəsini tapmışdır. Mədəniyyət geniş anlayışdır. O, bəşər övladının yarandığı vaxtdan bəri yaratdığı və getdikcə təkmilləşdirdiyi maddi, mənəvi, ruhani, ideoloji, bədii-estetik və digər sərvətləri özündə ehtiva edir. Yəni, insanlığı şərtləndirən yaddaş, dünyagörüş, elm, davranış, ünsiyyət, incəsənət, məişət və s. bu kimi keyfiyyətlər mədəniyyətin komponentlərindəndir. Bütövlükdə mədəniyyət şəxsiyyətin və xalqların fərdi intellektinin, yaradıcılıq potensialının göstəricisidir.

Mədəniyyətin bir çox formaları vardır: bədii mədəniyyət, əxlaq mədəniyyəti, hüquq mədəniyyəti, istehsal mədəniyyəti, xidmət mədəniyyəti, siyasi mədəniyyət, nitq mədəniyyəti, ekoloji mədəniyyət və s. Eyni zamanda bu formaların hər birinin oxşar və fərqli cəhətləri vardır.

¹ https://az.wikipedia.org/wiki/İdrak_nəzəriyyəsi

² Qəşəmoğlu Ə. Sosial idarəetmənin fəlsəfi, sosioloji problemləri. Bakı, “Səda” nəşriyyatı, 2008.

Oxşar cəhət ondan ibarətdir ki, hər hansı forma insan fəaliyyəti ilə şərtlənir. Fərqli cəhət isə bu formaların hər biri özünəməxsus şəkildə ifadə olunur.¹

Mədəniyyət insanın yer üzərində mövcudluğunun bütün tərəflərini, onunla rəngarəng əlaqə və münasibətləri əhatə edən mürəkkəb və çoxsahəli bir fenomendir. Onun mahiyyət və mənasındakı qiymətli xüsusiyyətlərin ən əsasını belə aydınlaşdırırıq: mədəniyyət insanın bacarıq və əlaqələrinin, insan tərəfindən yaradılanların, insan əməyi və zəkasının nəticələrinin tam vəhdətinin zahiri əksini ifadə edən ictimai subyekt kimi insanın özünün fəaliyyətini müəyyənləşdirən tarixi inkişaf prosesidir. Deməli, mədəniyyətin əsas vəzifəsi insanın ictimai fəaliyyət subyekti kimi inkişafına əsaslanmaqla bərabər, bu inkişafı şərtləndirir. Mədəniyyətin obyektləri isə geniş mənada təbiət və cəmiyyətdir.

İnformasiya cəmiyyətində yaşayan insanın informasiyaya böyük tələbatı vardır. İnformasiya mədəniyyətinin komponentləri: hansı məlumatı seçmək, axtarışını təşkil etmək, qəbul etmək, yaddaşda saxlamaq, emal etmək və ötürməkdir. Deməli, informasiya mədəniyyətinin konseptual modeli: qəbul, yaddaş, emal, təqdim etmə və s.-dir. Burada iki amili nəzərə almaq lazımdır. Təbii (genetik) xüsusiyyətlər və sonradan təhsilin, cəmiyyətin, solumun təsirləri nəticəsində qazanılan keyfiyyətlər.

İnformasiya mədəniyyətinin formalaşmasını təmin edən maddi-texniki baza, həmçinin müvafiq infrastrukturun formalaşdırılması təhsilin inkişafını stimullaşdırır. Bu məqsədin həyata keçirilməsində kitabxanalar, audio, video materiallar, elektron dərsliklər, böyük rol oynaya bilər. Kitabxanalarda resuslar toplanmalı və saxlanmalıdır ki, tədris prosesində müəllimlər və təhsil alanlar bu resuslardan istifadə edə bilsinlər.²

İnformasiya mədəniyyəti anlayışı iki əsas anlayışa əsaslanır: informasiya və mədəniyyət. İnformasiya - insanın ətraf aləmdən aldığı

¹ Məmmədova S. Mədəniyyətşünaslıq. <http://anl.az/el/m/ms-m.pdf>

² Гендина Н.И. “Медиа образование – Информационная культура”.
<http://www.-mediaedu.ru>

məlumatlar və biliklərdir. Mədəniyyət isə insanın yaradıcı həyat fəaliyyətidir. Mədəniyyətin 5 əsas komponenti var: bilik, bacarıq, mütəşəkkillik, mənəviyyət və yaradıcılıq qabiliyyəti. Deməli, informasiya mədəniyyəti olan insan bilikli, bacarıqlı, mütəşəkkil, mənəviyyətli və yaradıcı olmalıdır.

İnsan zamanının böyük hissəsini informasiya qəbul etməyə, mü-taliyəyə, ünsiyyətə sərf edir. O, bütün ömrü boyu ətraf mühitlə, təbiətlə münasibətdə olarkən ekoloji mədəniyyətə, musiqi dünyası ilə təmasda olarkən musiqi mədəniyyətinə, süfrədə oturarkən süfrə mədəniyyətinə, nitq mədəniyyətinə, siyasi mədəniyyətə, sanitariya-qıziyyəna mədəniyyəti-nə və s. riayət etdiyi kimi, informasiya aləmi ilə də ünsiyyətdə olarkən informasiya mədəniyyətinə də diqqət yetirməlidir. Belə ki, informasiya cəmiyyəti formalaşdıqca, informasiya bolluğu yarandıqca, cəmiy-yətdə informasiyanın çəkisi artdıqca bu mədəniyyət forması daha da aktuallaşır.

İnformasiya mədəniyyətinin formalaşması prosesi onun tərkib hissəsinin imkanları ilə bilavasitə əlaqədardır. Yəni, informasiya mə-dəniyyəti, informasiya tələbatını müəyyənləşdirərək lazımi informasiyanın axtarılıb tapılması, qəbulu, saxlanması, emal olunması, təhlili, təqdim olunması üçün müasir informasiya-kommunikasiya texnologi-yalarından yüksək səviyyədə istifadə etmək bacarığı, eyni zamanda in-formasiya ilə işləyərkən onun tamlığını, əlyetərliyinin təmin edilməsi, məxfiliyinin qorunması, hüquq və etik normalara əməl olunmasıdır.

İnformasiya bolluğunun yaradılması hamının işidir. İnsanın qə-bul etdiyi informasiya forma və məzmunu malikdir. O, müxtəlif for-malarda təsnif olunur: mətn, audio, video, foto, tv, radio verlişləri, ki-nofilmlər, dərslilər, kitabxanalar, qəzetlər, muzeylər, bir sözlə hər növ informasiya internet mühitində saxlanılmalı, həmin resurslara müraci-ət imkanı olmalıdır. Vaxtı ilə deyirdilər ki, “Çörək bol olsa, basılmaz Vətən”, indi də demək olar ki, “İnformasiya bol olsa, basılmaz Vətən”, çünki, gənclərin mənəviyyəti, milli mentaliteti, savadı, dünayagörüşü, vətənpərvərliyi informasiya üzərində qurulur.¹ Bütün bu deyilənlərdən

¹ Əliquliyev R.M., Mahmudova R.C. İnformasiya mədəniyyəti: mahiyyəti və formalaşdırılması problemləri. Bakı Dövlət Universitetinin Xəbərləri, 2008.

belə nəticə çıxarmaq olar ki, informasiya mədəniyyətinin inkişafında iqtisadi və mədəni quruculuğun sürəti də, ictimai həyatının səviyyəsi də nəticə etibarını ilə gənc nəsildən, onların bacarıqlarından, qabiliyyətlərindən, biliyindən asılı olacaqdır. Onlar elmi-texniki inqilabı irəli aparmalı, elm və mədəniyyəti inkişaf etdirməli, cəmiyyətin yeni maddi-mənəvi sərvətlərini yaratmalı olacaqlar. Ümumiyyətlə, informasiya cəmiyyətində yaşamaq üçün peşəkar biliklərin yeniləşməsi insanın yüksək informasiya mədəniyyətinə malik olması nəticəsində mümkündür.

İnformasiya mədəniyyəti insanın müxtəlif yaradıcılıq qabiliyyətinin məhsuludur. Məsələn, məlumdur ki, insanların bir qismi informasiyanı eşitməklə, bir qismi oxumaqla, digər bir qismi isə görməklə daha yaxşı qavrayır və yadda saxlayır. Mətn, səs, musiqi, şəkil, fotoqrafiya, klip kimi müxtəlif növ informasiyanı eyni zamanda təqdim etməyə imkan verən multimediyə texnologiyalarının meydana gəlməsi informasiyanın qəbulu ilə əlaqədar yaranan problemləri aradan qaldırır. Əvvəllər informasiya mədəniyyəti məkandan və zamandan asılı kateqoriya olubdur. Amma informasiya cəmiyyəti, internet informasiya mədəniyyətini də qloballaşdırır, Yer kürəsində, insanlarda vahid informasiya mədəniyyətini formalaşdırır.

Beləliklə, belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, mədəniyyəti, mənəviyyəti zəngin, yüksək olan insan, sosial qrup, ərazi, ölkə özünün mövcudluğu üçün zəruri, mühüm olan amilləri daha düzgün, daha faydalı şəkildə tənzimləyir. Hər bir insan, sosial sistemin mədəniyyətinin də lazımı səviyyədə olması üçün hökmən zəruri olan amillər mövcud olmalıdır. Zəruri olan iqtisadi, demoqrafik, ekoloji, siyasi amillər müəyyən səviyyədə olmalıdır ki, insan müəyyən mədəniyyətə malik olsun.

Açar sözlər: *informasiya cəmiyyəti, informasiya texnologiyaları, təhsil, informasiya mədəniyyəti, bilik, bacarıq, mənəviyyət, yaradıcılıq qabiliyyəti.*

**ИНФОРМАЦИОННАЯ КУЛЬТУРА В
СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ**

РЕЗЮМЕ

Информационное общество, являющееся результатом развития техногенной цивилизации, представляет собой один из ее этапов. Если рассматривать эту концепцию с технологической точки зрения, то следует отметить, что здесь осуществляется сбор, хранение, обработка, передача и другая важная информация.

Информационная культура является составной частью всеобщей культуры, одним из основных этапов развития человеческого общества. Ее концептуальная модель: понятие информации, принятие информации, обработка и представление информации, память и т.д. Данная форма культуры актуализируется при формировании информационного общества, обилии информации, повышении ее значения.

Ключевые слова: *информационное общество, информационные технологии, образование, информационная культура, знания, умение, нравственность, творчество.*

INFORMATION CULTURE IN MODERN SOCIETY

ABSTRACT

The information society, which is the result of the development of technological civilization, is one of the stages of technological civilization. If we consider this concept from a technological point of view, it collects, stores, processes, transfers and other important information.

Information culture is an integral part of universal culture, one of the main stages in the development of human society. Its conceptual models are the concept, adoption, processing and presentation of information, memory, etc. This form of culture is updated in the formation of the information society, the abundance of information, increasing its value.

Keywords: *information society, information technologies, education, information culture, knowledge, skill, morality, creativity.*